

PARSÁIL AGUS TAIFEACH

PARSÁIL

36.1 Ar an bhfocal indibhidiúil a dhéantar parsáil, is é sin cuntas a thabhairt air maidir le deilbhíocht agus comhréir. Is ceart aon ní suntasach a bhaineann le deilbhíocht an fhocail a lua. Ní gá, áfach, tagairt do thionchar an fhocail atáthar a pharsáil ar fhocal eile maidir le séimhiú, foirm spleách, etc. Is le parsáil an fhocail eile a bhaineann a leithéidí sin. Ní gnách ach oiread tagairt go díreach do phointe ar bith atá intuigthe as pointe eile atá luaite, e.g. ní gá a rá cén phearsa atá ag ainmfhocal mar tá sé intuigthe gurb í an dara pearsa atá aige sa ghairmeach agus an tríú pearsa in aon tuiseal eile. Ná níl uimhir ná pearsa ná inscne i gceist i gcás an ainm bhriathartha ná an fhorainm choibhneasta sa Ghaeilge. Is iad seo a leanas na nithe is cóir a lua le linn bheith ag parsáil focal.

□ **an t-alt:** uimhir; inscne; tuiseal; feidhm (ag cáiliú an ainmfhocail).

□ **an t-ainmfhocal:** sórt; díochlaonadh; uimhir; inscne; tuiseal; feidhm; aon athrú tosaigh air a mhíniú.

□ **an forainm pearsanta:** pearsa; uimhir, inscne (más sa tríú pearsa uatha dó); tuiseal; feidhm; foirm threise (más ann dó); réamhthagrach nó iarthagrach má tá an téarma ann; an téarma (más ann dó); má tá sé neamhspleách ar a théarma maidir le pearsa, uimhir agus inscne é sin a rá; aon athrú tosaigh air a mhíniú.

□ **an forainm réamhfhoclach:** cumasc den réamhfhocal *ar*, *as*, etc. agus forainm pearsanta; dul ar aghaidh mar atá i gcás an fhorainm phearsanta ach gan tuiseal ná feidhm a lua.

□ **an forainm coibhneasta:** foirm phríomha nó foirm stairiúil; feidhm (réamhtheachtaí nó iartheachtaí, agus conas sin), tuiseal, agus conas sin.

□ **forainmneacha eile:** sórt; feidhm.

□ **an aidiacht** (murab aidiacht shealbhach nó aidiacht bhriathartha f); sórt; feidhm (aitreabúideach nó faisnéiseach, agus conas sin); céim (más aidiacht thuairisciúil f); uimhir, inscne agus tuiseal (más aidiacht thuairisciúil aitreabúideach f); aon athrú tosaigh uirthi a mhíniú.

□ **an aidiacht shealbhach:** mar atá i gcás an fhorainm phearsanta ach gan tuiseal a lua.

□ **an aidiacht bhriathartha:** aistreach nó neamhaistreach; feidhm (aitreabúideach nó faisnéiseach, agus conas sin; ag cuidiú leis an mbriathar chun aimsir a bhriathair féin a chumadh má tá feidhm briathair aici).

□ **an briathar faisnéiseach:** sórt (aistreach, neamhaistreach, briathar cúnta); rialta nó neamhrialta nó uireasach; réimniú (más rialta é); modh, aimsir, foirm (spleách nó neamhspleách nó coibhneasta, agus conas sin); scartha, táite nó saor; más scartha, an t-ainmní a lua; más táite, scéim pharsála na haidiachta sealbhaí a leanúint; aon athrú tosaigh a mhíniú.

□ **an chopail:** modh, aimsir, foirm (spleách nó neamhspleách nó coibhneasta, agus conas sin); ráiteasach nó ceisteach; dearfach nó diúltach; foirm faoi leith roimh ghuta más ann dó; i gcumasc leis an gcónasc (bhforainm, réamhfhocail, etc.) más mar sin atá; ag nascadh na faisnéise agus an ainmní.

□ **an t-ainm briathartha:** aistreach nó neamhaistreach; tuiseal, agus conas sin; feidhm (mar aidiacht, ag cuidiú leis an mbriathar cúnta chun aimsir a bhriathair féin a chumadh, etc.). Aon athrú tosaigh a mhíniú.

□ **mír bhriathartha** (nach forainm coibhneasta); sórt (ráiteasach, ceisteach, coibhneasta, etc.); dearfach nó diúltach; foirm (príomha nó stairiúil, má tá an dá fhoirm aici; díreach nó neamhdhíreach, más mír choibhneasta f).

□ **dobhriathar** (nach mír choibhneasta): sórt; feidhm; céim, más foirm aidiachta tuairisciúla atá air; aon athrú tosaigh a mhíniú.

□ **réamhfocal:** sórt; feidhm.

□ **cónasc:** sórt; feidhm.

□ **cumasc:** eilimintí éagsúla an chumaisc a ainmniú agus a pharsáil mar atá léirithe roimhe seo.

36.2 Gach focal sna habairtí seo a leanas a pharsáil:

a) **Bhris Séamas an fhuinneog le cloch mhór inné.**

Bhris: Briathar aistreach rialta; an chéad réimniú; modh tascach; aimsir chaite; neamhspleách; scartha; *Séamas* ina ainmní aige.

Séamas: Ainm dílis; an chéad dfochlaonadh; uatha; firinsneach; tuiseal ainmneach, ina ainmní ag *bhris*.

an: Alt; uatha; baininsneach; ainmneach ag cáiliú *fhuinneog*.

fhuinneog: Ainmfhocal coitianta; an dara dfochlaonadh; uatha; baininsneach; tuiseal ainmneach, ina chuspóir ag *bhris*; faoi shéimhiú ar lorg an ailt.

le: Réamhfhocal simplí ag rialú *cloch*.

cloch: Ainmfhocal coitianta; an dara dfochlaonadh; uatha; baininsneach; tuiseal tabharthach faoi réir ag *le*.

mhór: Aidiacht thuairisciúil, aitreabúideach; bunchéim; uatha; baininsneach, tuiseal tabharthach ag teacht le *cloch*, agus dá bhrí sin é faoi shéimhiú.

inné: Dobhriathar ama ag cáiliú *bhris*.

b) **Cá bhfuil an leabhar a bhí tú a léamh?**

Cá: Dobhriathar ceisteach, príomha ag cáiliú *bhfuil*.

bhfuil: Briathar neamhaistreach neamhrialta; modh tascach; aimsir láithreach; spleách agus faoi urú ar lorg *cá*; scartha; *leabhar* a ainmní.

an: Alt, uatha, firinsneach, ainmneach ag cáiliú *leabhar*.

leabhar: Ainmfhocal coitianta; an chéad díochlaonadh; uatha; firinscneach; tuiseal ainmneach, ina ainmní ag *bhfuil*, agus ina chuspóir réamhtheachtach ag *léamh*.

a: Mír choibhneasta dhearfach dhíreach; cónasc idir an príomhchlásal agus an fochlásal.

bhí: Briathar cúnta neamhaistreach neamhrialta; modh táscach; aimsir chaite; foirm choibhneasta de bharr an réamhtheachtaí dhírigh *leabhar*, scartha; *tú* a ainmní; cuidíonn sé le *léamh* chun aimsir chaite leanúnach an bhriathar *léigh* a chumadh.

tú: Forainm pearsanta; uatha; an dara pearsa; tuiseal ainmneach, ina ainmní ag *bhí*.

a: Réamhfhocal simplí a rialaíonn *léamh*.

léamh: Ainm briathartha; aistreach; tuiseal tabharthach faoi réir ag *a*; *bhí* agus *a* ag cuidiú leis chun aimsir chaite leanúnach a bhriathair a chumadh; *tú* a ghníomhaí; *leabhar* a chuspóir.

c) **Ith ar tugadh duit.**

Ith: Briathar aistreach neamhrialta; modh ordaitheach; foirm tháite, an dara pearsa uatha; ainmní agus briathar an phríomhchlásail.

ar: Forainm coibhneasta réamhtheachtach stairiúil; tuiseal ainmneach, ina chuspóir ag *ith* agus ag *tugadh*.

tugadh: Briathar aistreach neamhrialta; modh táscach; aimsir chaite; saor; foirm spleách ar lorg *ar*.

duit: Forainm réamhfhoclach, cumasc den réamhfhocal *do* agus forainm pearsanta; uatha, an dara pearsa.

d) **Múinteoir is ea Pádraig.**

Múinteoir: Ainmfhocal coitianta; an tríú díochlaonadh; uatha; firinscneach; tuiseal ainmneach saor; téarma an fhorainm iarthagraigh *ea*; faisnéis na habairte.

is: An chopail; modh tásach; aimsir láithreach, neamhspleách, ráiteasach, dearfach;
nasc idir *ea* agus *Pádraig*.

ea: Forainm neamhphearsanta ag iarthagairt do *múinteoir*; tuiseal ainmneach;
fofhaisnéis na habairte.

Pádraig: Ainm dílis; an ceathrú díochlaonadh; uatha; firinsneach; tuiseal ainmneach;
ainmní na habairte.

36.3 Scríobh nóta gramadaí ar gach ceann de na focail a bhfuil cló trom orthu sna
habairtí seo thíos:

a) **Dá fheabhas na banaltraí fuair sé bás.**

Dá: Cumasc den réamhfhocail *do* agus *a* (aidiacht shealbhach réamhthagrach);
neamhspleách ar a théarma *banaltraí* ina uimhir (uatha), ina phearsa (tríú) agus ina
inscne (firinsneach), ag cáiliú *fheabhas*.

b) **Cá bhfuil an fear ar leis an capall?**

ar: Foirm choibhneasta dhearfach na copaile; tásach láithreach nó caite de réir an
chomhthéacs; neamhdhíreach toisc gur go neamhdhíreach a fheidhmíonn *fear* (an
réamhtheachtaí) sa chlásal coibhneasta, is é sin tríd an bhforainm réamhfhoclach *leis*; cónasc
idir an príomhchlásal agus an fochlásal.

c) **D'oscail Seán a leabhar féin.**

féin: forainm treise aisebhreathnaitheach i gcomhaisnéis le *a* (aidiacht shealbhach).

d) **Murar cheart é ní dhéanfainn é.**

murar: Cumasc den chónasc coinníollach *mura* agus an chopail; modh foshuiteach, aimsir
chaite (nó modh coinníollach); spleách; nasc idir *cheart* agus *é* (faisnéis agus
ainmní an fhochlásail); cónasc idir an príomhchlásal agus an fochlásal.

e) **Chosain sé cúig phunt an seomra a dhathú.**

- sé*: Forainm pearsanta; an tríú pearsa; uatha; firinsneach; tuiseal ainmneach, ina ainmní ag *chosain*; réamhthagrach do *an seomra a dhathú*.
- phunt*: Ainmfhocal coitianta; an chéad díochlaonadh; firinsneach; tuiseal ainmneach, cuspóir an bhriathair *chosain*; uimhir uatha ar lorg *cúig*, agus, dá bhrí sin, séimhithe.
- seomra*: Ainmfhocal coitianta; an ceathrú díochlaonadh; uatha; firinsneach; tuiseal ainmneach saor (cuid de théarma an fhorainm *sé*); cuspóir an ainm bhriathartha *dhathú*.

f) *Ná bí ag cáineadh mhuintir do thíre.*

mhuintir: Cnuasainm coitianta; an dara díochlaonadh; uatha; baininsneach; feidhm ghinideach aige, ag cáiliú *cáineadh*; ach foirm ainmneach aige toisc go bhfuil sé féin á cháiliú ag an nginideach cinnte *thíre*; dá bhrí sin, séimhithe.

TAIFEACH

36.4 Ciallaíonn taifeach abairt a roinnt ina codanna (clásail, focail) de réir an ghaoil atá ag na codanna sin le chéile. Tugtar **miontaifeach** ar thaifeach na habairte simplí agus ar thaifeach den saghas céanna a dhéanfaí ar chlásal. Miontaifeach atá i gceist thíos.

36.5 Tá dhá phríomhroinn i bhformhór na n-abairtí simplí,

(a) an t-ábhar cainte, is é sin an t-ainmní lena chuid cáilitheoirí; (b) an fhaisnéis. Más abairt chopailéach atá ann tá an chopail ina tríú roinn.

Tá go leor eolais le fáil i gCaib. 16 i dtaobh thaifeach na habairte copailí simplí. Anseo thíos déantar taifeach ar abairtí simplí ina bhfuil briathar faisnéiseach.

36.6 Tá ceithre roinn san fhaisnéis: an briathar, cuspóir an bhriathair, comhlánú an bhriathair, agus leathnú an bhriathair.

36.7 Tá dhá fhoroinn ag an gcuspóir: ainm an chuspóra agus leathnú an chuspóra.

36.8 Tá dhá roinn san ábhar cainte mar atá an t-ainmní agus leathnú an ainmní.

36.9 Tá an taifeach ar cheithre abairt leagtha amach i dtábla anseo thíos le go bhfeicfear go soiléir na ranna agus na foranna:

- 1 *Tá sé ag iompú fuar cheana féin.*
- 2 *Ar theacht isteach dom lig mé saor an príosúnach bocht.*
- 3 *Níor chuir an chaint sin aon eagla ormsa ach oiread.*
- 4 *Fuarthas ciontach iad.*

An tÁbhar Cainte

An	Leathnú	An
tAinmní	an Ainmní	Briathar
1. <i>sé</i>		<i>tá</i>
2. <i>mé</i>		<i>lig</i>
3. <i>chaint</i>	(i) <i>an</i>	<i>chuir</i>
	(ii) <i>sin</i>	
4. Tá an abairt saor <i>fuarthas</i>		
ó ainmní		

An fhaisnéis

comhlánú	leathnú	an
an bhriathair	an bhriathair	cuspóir
	ainm an	leathnú an
	chuspóra	chuspóra
<i>ag iompú fuar</i>	<i>cheana féin</i>	

<i>saor</i>	<i>ar theacht</i>	<i>príosúnach</i>	(i) <i>an</i>
	<i>isteach dom</i>		(ii)
	<i>bocht</i>		
<i>ormsa</i>	(i) <i>níor</i>	<i>eagla</i>	<i>aon</i>
	(ii) <i>ach</i>		
	<i>oiread</i>		

36.10 Sna scrúduithe poiblí ní bhítear ag súil leis an leagan amach sin thuas. Is leor an taifeach a eagrú mar atá déanta thíos i gcás abairt 3.

An t-ábhar cainte:

- a) an t-ainmní: *chaint*.
- b) an leathnú: (i) *an*; (ii) *sin*.

An fhaisnéis:

- a) an briathar: *chuir*
- b) an comhlánú: *ormsa*.
- c) an leathnú: (i) *níor*; (ii) *ach oiread*.
- d) an cuspóir:
 - (i) an t-ainm: *eagla*.
 - (ii) an leathnú: *aon*.

36.11 Tugtar **mórthaifeach** ar an taifeach a dhéantar ar abairt nach abairt shimplí nuair a roinntear ina clásail f agus go n-ainmnítear i gcás gach clásal a shaghas, a fheidhm, an fhaisnéis, an t-ábhar cainte, an chopail (más ann di), agus aon chónasc a ghabhann leis.

36.12 Tá mórthaifeach déanta anseo thíos (a) ar abairt gan chopail; (b) ar abairt gan briathar faisnéiseach; (c) ar abairt ina bhfuil idir chopail agus bhriathar faisnéiseach:

a) Má bhí oíche shúgach againn an oíche sin, bhí eadra brónach lá arna mhárach againn; mar, ar dhul go dtí na báid dúinn, bhí fir dár malairt ceangailte astu nach ligfeadh dúinn baint leo – póilíní a fuair teideal gan na báid a ligean linn.

(i) *an clásal:*

- 1 Má bhí oíche shúgach againn an oíche sin
- 2 bhí eadra brónach lá arna mhárach againn
- 3 mar, ar dhul go dtí na báid dúinn, bhí fir dár malairt ceangailte astu – póilíní
- 4 nach ligfeadh dúinn baint leo
- 5 a fuair teideal gan na báid a ligean linn

(ii) *an saghas agus an fheidhm:*

- 1 Clásal dobhriathartha ag cáiliú *bhí* i gclásal 2.
- 2 Príomhchlásal
- 3 Clásal dobhriathartha ag cáiliú *bhí* i gclásal 2.
- 4 Clásal aidiachtach ag cáiliú *fir* i gclásal 3.
- 5 Clásal aidiachtach ag cáiliú *póilíní* i gclásal 3.

Tá *póilíní* i gcomhaisnéis le *fir*.

Ní gá aicmiú a dhéanamh ar na clásaí ach de réir a bpríomhfheidhme. Is é sin, ní gá iad a aicmiú de réir foirme (ráiteasach, etc.), ná ní gá fo-aicmiú a dhéanamh ar na clásaí dobhriathartha (coinníollach, etc.).

Fochlásaí den chéad chéim a thugtar ar chlásaí 1, 3 mar gur focal sa príomhchlásal atá siad a cháiliú.

Fochlásaí den dara céim a thugtar ar chlásaí 4, 5 mar gur i bhfochlásal den chéad chéim atá an focal atá siad a cháiliú.

(iii) *an t-ábhar cainte:*

1. oíche shúgach
2. eadra brónach
3. fir dár malairt – póilíní

4. fir dár malairt (*go réamhtheachtach*)

5. póilíní (*go réamhtheachtach*)

(iv) *an cónasc:*

1. má; 3. má; 4. nach; 5. *an chéad a.*

(v) *an fhaisnéis:*

1-5. *An chuid den chlásal nach bhfuil luaite in (iii), (iv).*

b) Is dóigh liom gurb airde mise ná Tomás cé gur sine de dhá bhliain é ná mé.

(i) *an clásal:*

1 Is dóigh liom

2 gurb airde mise ná Tomás

3 cé gur sine de dhá bhliain é ná mé

(ii) *an saghas agus an fheidhm:*

1 Príomhchlásal.

2 Clásal ainmfhoclach; ina ábhar cainte ag clásal 1.

3 Clásal dobhriathartha ag cáiliú *gurb* i gclásal 2.

(iii) *an t-ábhar cainte:*

1 gurb airde mise ná Tomás

2 mise

3 é

(iv) *an fhaisnéis:*

1 dóigh liom

2 airde ná Tomás

3 sine de dhá bhliain ná mé

(v) *an chopail:*

1 Is

2 gurb

3 gur

(vi) *an cónasc:*

2 gurb, *idir an chéad chuid de chlásal 1 agus clásal 2.*

3 cé gur, *idir clásal 2 agus clásal 3.*

c) Bhí fearúlacht croí agus inchinne ann agus ba mhó i bhfad an díol trua é dá ngéilleadh sé do na marlaí atá mar lucht tiomána ag an dream a chuir faoi smacht iad.

(i) *an clásal:*

1 Bhí fearúlacht croí agus inchinne ann

2 agus ba mhó i bhfad an díol trua é

3 dá ngéilleadh sé do na marlaí

4 atá mar lucht tiomána ag an dream

5 a chuir faoi smacht iad.

(ii) *an saghas agus an fheidhm:*

1 Príomhchlásal, comhordaitheach le clásal 2.

2 Príomhchlásal, comhordaitheach le clásal 1.

3 Clásal dobhriathartha ag cáiliú *ba* i gclásal 2.

4 Clásal aidiachtach ag cáiliú *marlaí* i gclásal 3.

5 Clásal aidiachtach ag cáiliú *dream* i gclásal 4.

Fochlásaíl den chéad céim, den dara céim agus den tríú céim is ea clásaíl 3, 4, 5 faoi seach.

(iii) *an t-ábhar cainte:*

1 fearúlacht croí agus inchinne

2 an díol trua é

3 sé

4 marlaí (go réamhtheachtach)

- 5 dream (go réamhtheachtach)
- (iv) *an fhaisnéis:*
- 1 Bhí ann
 - 2 mhó i bhfad
 - 3 dá ngéilleadh sé do na marlaí
 - 4 atá mar lucht tiomána ag an dream
 - 5 a chuir faoi smacht iad
- (v) *an chopail:*
- 2 ba
- (vi) *cónasc:*
- 2 agus, *idir clásail 1 agus 2.*
 - 3 dá, *idir clásail 2 agus 3.*
 - 5 a, *idir clásail 4 agus 5.*

36.13 Taifeach iomlán a thugtar ar an taifeach má dhéantar mórthaifeach ar an abairt iomlán agus mionthaifeach ar gach clásal de.